

Fordømi og Fordómar

1. Inngangur

2. Eitt dømi

3. Dómalóg

3.1 Lóggáva

3.2 Dómaraskapt

4. Danska fordømið

4.1 *Donsk fordømlæra*

4.2 *Danskir dómar*

4.3 *Donsk teori*

5. Øvugt dømi

5.1 *Danir lesa common law*

5.2 *Stare Decisis*

6. At rætta lóg

6.1 *Støða og søga Føroya*

6.2 *Elektron-dómurin hjá sorinskrivaranum*

6.3 *Elektron-dómurin hjá eystara landsrætti*

6.4 *De Sentennia Ferenda*

7. Niðurstøða

¹ Lóggkønur, bac. og cand. jur. frá København og LL.M. frá Aberdeen. Fyrsti ritstjóri á Føroyskum Lógar Riti, enn limur í ritstjórnini. Fyrr starvsettur grundlógarnevndarskrivari og rættarskipanarnevndarskrivari. Eg takki Valdemari Dalsgaard, fyrrverandi lærara, fyri at beina mær leiðina málsliga. Eg havi tó alla ábyrgd sjálvur fyri brek, lýti og turrsligt mál.

Føroyskt Úrtak

Greinin viðger spurningin um nøkur fordømslæra er í føroyskari lóg. Tað tykist vera gomul misfatan, ið komin er úr danskari lóg, at dómáttarar skulu ikki gera lóg. Bættir man vera at siga, at dómáttarar við síni tulkning ikki kunnu gera annað enn skapa lóg. Í Føroyum var tað gamal siður at so var, hugtakið at rætta lóg merkti júst at tinglógirnar máttu og vórðu rættaðar í dómi. Viðurkenna vit, at so er og má vera, ber til at orða dómáttarar bættir og gera teir meiri almannakunnugar. Tað hevur nógv at siga, júst hvørja støðu Føroyar hava sum lógdømi. Í greinini verður ávíst, at dómáttararnir hava eina serliga skyldu at taka støðu til lógspurningar í føroyskum málum. Greinin viðger, hvussu dómáttarar verða skrivaðir í ymsum londum, hvussu dómáttarar arbeiða, og hvussu dómáttarar kundu verið skrivaðir, so teir hóska til støðuna í Føroyum.

English Summary

Title: Precedence and Prejudice. The article explores the doctrine of precedence as it appears in Faroese law. It is an ancient error, brought to the Faroese through Danish law, that judges should not make law. The better view is that the judges through their construction and interpretation of the law cannot avoid creating law themselves. In ancient times in the Faroes it was customary for the judges 'to make right the law', adopting statutes or customary law to new situations. If we recognise this to be the case, it should be possible to formulate judgements better and make them more available. The status of the Faroes as a separate jurisdiction is in this respect crucial. The article argues for a special duty to address questions of law in Faroese cases. The method of judgement writing in various jurisdictions is compared, and an improved method suitable to the Faroese circumstances is discussed.

“Før vi fik almindelige domssamlinger, beroede [det] på tilfældigheder, om dommerne – og advokaterne – var bekendt med fortilfælde, hvorfor retshistorien da også kan påvise eksempler på, at man har fraveget tidligere retsafgørelses resultat, simpelthen fordi man ikke var bekendt hermed.”

W.E. von Eyben²

² W.E. von Eyben: Juridisk Grundbog. Retskilderne, 5. udg 1991, s. 80.

1.0 Inngangur

Nógvir fordómar eru viðvíkjandi fordømunum. Danskir juristar vita at siga, at í Danmark og øðrum nærum eins framkomnum londum hava dómar ikki stóran týðning, men í Englandi og í Amerika (ikki um at tala) er alt teir beru dómar. Í veruleikanum er Danmark ígjøgnum dómalog³ hjá bæði ES-dómstólinum og Europeiska Mannarættindadómstólinum eins nógv ein partur av dómalog sum tey anglosaksisku londini. Tey anglosaksisku hava eisini fyri tað mesta drúgvvar savnslógir (kodifiseringar) og ovmiikið nógva tinglóg⁴, so tey eru als ikki so nógv merkt av dómalog, sum summi halda.

Tá danski umboðsmaðurin mælir stovnum til at velja eina siðvenju fram um aðra, er tað eisini talan um eitt slag av dómalog. Ein maður, ið kallast umboðsmaður heldur enn dómari, tekur støðu í einum máli, har ongin lóg er, hann skapar fordømi! Nú vil onkur, eitt nú, hava innlit í egið mál, áðrenn myndugleikin tekur avgerð. Umboðsmaðurin mælir tá til, at málið skal útsetast, til innlit er givið. Hetta er at gera lóg á⁵, at skapa eina nýggja reglu. Seinni verður henda regla sett á prent og samtykt sum tinglóg – hetta er at lógsavna, at kodifisera. Fyrisitingarlógirnar eru fyrst og fremst savnslógir, tingini hava samtykt tær, men tær eru í uppruna dómalog.

Henda grein er ætlað at lýsa fordømis læruna í Føroyum. Men, vit eru enn í tíðini ‘før vi fik almindelige domssamliger’. Tí verður greinin meira ein fordømisstevna enn ein læra.

Allarfyrst endurgevi eg ein dóm hjá Joen H. Andreasen, sorinskrivara, ið eg nýti sum dømi um ein danskan-føroyskan dóm undir verandi skipan. Henda dóm samberi eg seinni við dómin hjá Eystara landsrætti í sama máli. Síðani hyggi eg nærri at fyrirbrigdinum dómalog. Dómalog eru reglur, ið ymsir

³ Hugtakið dómalog ætli eg skal merkja áleið tað sama sum ‘dommerskabt ret’ og ‘præjudikater’ á donskum ella ‘case law’, ‘precedence’ og ‘judicial legislation’ á enskum. Hugtakið er mótsetningur til hugtakið ‘tinglóg’ – á enskum ‘statute’, á donskum ‘lov’. Hugsanin er, at reglur, ið dómstólar í víðari merking gera á, eru dómalog – tær finnast í dómum. Meðan tinglóg eru reglur samtyktar á tingi.

⁴ Eg brúki her stovnsamanseting. Á føroyskum tykist bera til bæði at seta saman navnorð, so tað fyrri verður í hvørsfalli – drápsmaður – og so tað fyrri verður at standi í stovni – lógbók. Eg havi valt stovnsamansetingina tinglóg, men fleirtalshvorfalssamansetingina dómalog, tí tey tær hvør í sínum lagi rigga væl.

⁵ Gamla lógarmálið tykist skilja imillum at gera á (gera reglu) og at gera av (brúka regluna).

royndarstovnar⁶ hava skipað. Síðani viðgeri eg fyrst danska og so anglosaksiska fordømlæru. At enda greiði eg frá, hví eg haldi Føroyar sum land og lögðomi eiga at hava eina greiða fordømlæru.

Skal tað bera til at skriva góðar føroyskar dómar, krevjast eitt gótt lógarbókasavn, dómasavn, avgerðarsavn, umframt frálæra, endurútbúgving og gransking innan føroyska lóg. Hesar fortreytir fáa vit vónandi, áðrenn langt um líður.

2.0 Eitt dømi

“[Danske domme] befunder sig på et niveau, hvor det typiske er, at dommens narratio er omfattende, mens præmisserne er få og måske nok sprogligt præcise men tilsyneladende skrevet uden ambition om at udtrykke retstilstanden så principielt og utvivlsomt som muligt.”

*Preben Stuer Lauridsen*⁷

Dómurin hjá Joeni H. Andreasen sorinskrivara í sakini Elektron móti Fíggjarmálastýrinum⁸ lýsir nógvar av spurningunum, sum henda grein ætlar at viðgera.

Vit hava onki dómasavn enn. Tí endurgevi eg her brot úr samandrætti og nærur allar premissar.

“Spørgsmålet er, hvorvidt der skal svares MVG (moms) af ydelser som leveres til færøske pengeinstitutter, og som er særskilte og er specifikke og væsentlige for pengeinstitutternes udførelse af momsfrige ydelser til sine kunder, er fritaget for moms i medfør af § 2, stk. 3, litra j) i lagtingslov nr. 136 af 8. september 1992 med senere ændringer.

Rettens bemærkninger

⁶ Hugtakið roynd (prøvelse, judicial review) nýti eg her bæði í trongari merking sum tað eftirlit, ið dómstólar hava við avgerðum hjá fyrisingini, lógum og øðrum, og í breiðari merking sum tað eftirlit, allir óheftir stovnar hava við atgerðum hjá øðrum stovnum. Danski umboðsmaðurin er ein slíkur stovnur, kærunevndir somuleiðis. Eisini fyrisingarlig kæra (administrativ rekurs) er ein slík roynd. Hesar stovnar nevni eg undir einum royndarstovnar.

⁷ Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 145.

⁸ Føroya Rættur borgarlig sak nr. 189/2000.

Som anført i sagsøgte procedure er der enighed mellem parterne om, at man ved indførelse af moms på Færøerne valgte at basere sig på EU's regler og i vidt omfang valgte at skrive den danske lov af. Retten finder ikke, at den omstændighed, at man valgte formuleringen i 1978 loven af § 2 kan tages til udtryk for, at den senere ændring i sig selv kan tages til udtryk for, at den færøske lovgiver bevidst har ønsket, at der vedrørende det omhandlede spørgsmål skulle gælde forskellige regler på Færøerne og i Danmark. Hertil kommer, at ændringen i 1989 vedrører § 2, stk. 3 litra j), 2. pkt., hvorimod 1. pkt., hvorpå en eventuel fritagelse for moms af de omhandlede ydelser må baseres, forblev uændret. Ændringen findes således uden betydning for det omhandlede fortolkningsspørgsmål.

Det fremgår direkte af det i 1977 fremsatte lovforslag vedrørende ændringen af den danske momslov og af motiverne, at lovændringen var en følge af EU's 6. momsdirektiv. Der er således tale om inkorporation af direktivet i dansk national lovgivning.

EU-domstolens afgørelse er ikke en afgørelse vedrørende den danske momslov, men vedrører fortolkningen af 6. momsdirektiv. I denne forbindelse skal der henvises til landsrettens forelæggelsesbeslutning, hvori det bla. hedder:

”parterne er enige om, at spørgsmålet om, hvorvidt de af sagsøgeren præsterede ydelser henhører under ”bank- og sparekasse- samt finansieringsvirksomhed” (formuleringen i den nationale gennemførelseslov, der var gældende før 1994), må herefter afgøres på grundlag af fortolkning af det sjette momsdirektiv.”

Selv om ordlyden i 6. momsdirektiv ikke er enslydende med lovteksterne i henholdsvis den danske og færøske momslov, må det have formodningen imod sig, at man har villet lovgive i strid med direktivet, hvilket der heller ikke er holdepunkter for. Uanset at Færøerne som stående uden for EU ikke er underkastet EU-retten, og at færøske borgere således i modsætning til borgere i EU-landene ikke kan påberåbe sig EU-retten direkte, findes EU-dommen i SDC sagen derfor at måtte tillægges afgørende betydning for nærværende sag. Hertil kommer, at der heller ikke efter ordlyden af det mellem Skatteministeriet og SDC uden forbehold indgåede forlig er grundlag for den af sagsøgte hævdede opfattelse, at afgiftsfritagelsen for SDC alene var baseret på 6. momsdirektiv og ikke den danske momslov.

Den omhandlede bestemmelse i den færøske momslov må derfor fortolkes i overensstemmelse med EU-domstolens afgørelse i SDC-sagen.

Under hensyn til det anførte, og da det må lægges til grund, at de af nærværende sag omhandlede ydelser er identiske med de ydelser, der er behandlet af EU-domstolen i SDC-sagen, vil der være at give dom i overensstemmelse med sagsøgerens påstand.

...Thi kendes for ret

Sagsøgte, Fíggjarmálastýrið, Toll & Skattstova Føroya, skal overfor sagsøgeren, P/F Elektron, anerkende, at ydelser, som sagsøgeren leverer til færøske pengeinstitutter, og som er specifikke og væsentlige for pengeinstitutternes udførelse af momsfri ydelser til sine kunder, er fritaget for moms i medfør af § 2, stk. 3, litra j) i lagtingslov nr. 13 af 8. september 1992 med senere ændringer.

Joen H. Andreasen”

Eg fari at taka afturiaftur hetta dømið, so hvørt eg lýsi ymsu tættimar í greinini. Men, tó ein stutt gjøgnumgongd beinanvegin.

Dómurin er upp á 40 síður. Ein síða er við samandráttinum hjá sorinskrivaranum og pástandum, sakarkrøvum, tvær síður eru premissir, dómsgrundir. Endurgáva av skjølum í málinum fyllir um 12 síður, ES-dómurin⁹ í brotum um 12 síður, vitnafrágreiðingar 6, og røðurnar hjá advokatunum 7.

Sum innlitsskjal í eina avgerð er dómurin nøktandi. Skjøl og frágreiðingar eru til taks, og avgerð er tikin grundað á lógarregluna. Enntá er ein fremmandur dómur hjálagdur. Sorinskrivarin heldur, at lögtingið vil, at hesin dómur skal gera av, hvussu okkara lóg skal tulkast. Men sum almennur dómur, sum *løgretta*, tykir sakin mær at seta fram fleiri spurningar, enn hon svarar. Tann ideologiska og juridiska fatanin, ið føroyski dómurin byggir á, er ein heilt onnur enn tann ávísti ES-dómurin sjálvur byggir á.

⁹ Eg veit ikki, hvør stytting er tann betra. Dómstólurin hevur eitt alment heiti á øllum limamálunum. Á donskum eitur hann De Europæiske Fællesskabers Domstol, stytt EF-domstolen, tí hann júst ikki dømir um samveldisásetingarnar, men bert um felagsskapapartarnar av ‘Traktatini’. Eg brúki ES.

3.0 Dómalóg

“Der hersker nu ingen tvivl om, at dommes præjudikatvirkning indgår som en retskilde. Spørgsmålet er kun i hvilke tilfælde og med hvilken vægt.”

*W.E. von Eyben*¹⁰

3.1 Lóggáva

Tann misskiljing er tíverri íkomin, at tað onkursvegna skal vera ímóti valdsbýtinum, at dómstólarnir gera reglur. Sjálvt í USA, har valdsbýtisfatanin hjá John Locke og Montesquieu er fylgd einamest, er eldri dómalóg ‘common law’ beinleiðis vard í grundlógini. Dómalóg samsvarar væl við valdsbýtislæruna, tí tann stevnan er at tryggja, at ein stovnur *ger lóg á*, annar *ger mál av* grundað á lógina hjá tí fyrra. Hetta er at skilja ímillum reglu og avgerð. Common law dómar eru júst eyðkendir við, at tá regla er gjørd á í dómi, so skal reglan galda í øllum líkum málum eftirsíðan, hon bindur framtíðar dómáttarar at gera av á sama hátt. Er tingið ósamt við lógina, sum dómáttarin ger, ber til hjá tingu at geva sína egnu lóg.

Tað er eisini vert at geva gætur, at meginparturin av tí, sum tingu hava lóggivið eru stórar savnslógir við fyrimynd í lógsøvnunum hjá einveldunum, serliga tí hjá Napoleon keisara, Code Civil. Tað eru næstan altíð teoretikarar ella embætismenn, sum skriva tinglógirnar og ikki minst viðmerkingar teirra. Embætisaktivisma man vera nógv vanligari í Europa enn dómáttaraktivisma.

Betra fatanin er at siga, at *tingið* kann gera ta lóg, sum ikki stríðir ímóti stjórnarlóg, *stjórnin* og *fyrisingin* kunnu gera lóg, sum er heimilað og í samsvari við tinglóg, *dómstólarnir* kunnu gera lóg, um hetta er kravt í ítakligum fyrilögðum rættarmálum.

Dómáttarar mugu hava eitt høvi at gera lóg. Í málum, har tað almenna er uppií, er hetta høvi lógroynd, á enskum *judicial review*, á danskum *domstolsprøvelse*. Lógroynd merkir, at dómstólar ella aðrir óheftir royndarstovnar (sum danski umboðsmaðurin) *royna* ymsar atgerðir hjá almennum stovnum. Tað kann vera at roynd, um avgerðir eru í samsvari við kunngerð, tinglóg, dómalóg og stjórnarlóg. Talan kann vera at roynd, um

¹⁰ W.E. von Eyben: Juridisk Grundbog. Retskilderne, 5. udg 1991, s. 76.

kunngerðarlóg er í samsvari við heimildarlóg. Talan kann eisini vera um at royna, um tinglóg er í samsvari við stjórnarlóg.

3.2 Dómaraskapt

Elektron-dómurin vísir okkum, at tinglógir ongantið eru fullfíggjaðar. Sambært mvg-lógini eru summar tænastrætur, ið eru mvg-skyldugar, aðrar, sum ikki eru. Millum annað eru fíggjartænastrætur¹¹ ikki mvg-skyldugar. Hetta kann lýsast soleiðis:¹²

T → + M (lógfaktum T, tænastrætur, førir við sær lógfylgjuna ‘pluss mvg’)

F → ÷ M (lógfaktum F, fíggjartænastrætur, lógfylgjuna ‘minus mvg’)

Finna vit eina tænastrætu, sum er ein fíggjartænastræta (F), so vita vit, at hon førir til ‘÷ M’, hon er frítikin mvg. Finna vit eina aðra tænastrætu, vita vit, at hon er mvg-skyldug (+ M). Men, nú finna vit eina tænastrætu, ið ikki er F, men, sum einans verður latin virkjum, ið fáast við F. Vit nevna hetta faktum elektroniskar tænastrætur til fíggjarstovnar – ‘E’. Ongin hevur hugsað um E, sum tí hvørki er umfatað av lógfaktum T ella lógfaktum F. Hinvegin vita vit, at bert tvær lógfylgjur eru møguligar (+ M og ÷ M).

Vit vita ikki, um sorinskrivarin í dóminum velur at siga, at E skal hava somu lógfylgju sum F, heldur enn somu fylgju sum T, tí hann sjálvur heldur ta loysnina vera ta betru. Tað siga dómarar hjá okkum onki um.

Eitt boð upp á eina grundgeving fyri støðutakanini er, at tað gevur onga meining at frítaka fíggjartænastrætur, men ikki veitingar, sum eru fortreytir fyri somu fíggjartænastrætum. Hetta nevna tey í ES-lóg *effet utile*, ein tulkningarregla, sum gevur tulkaðu regluni so effektivt virki sum til ber. Tað kundi eisini verið, at *contexturin*, leiðir dómararan. Fiskiskip skulu ikki krevja mvg av sínum sølum til útflutnings, tey ið selja fiskiskipum neyðugar vørur og tænastrætur, skulu tí heldur ikki sambært mvg-lógini krevja mvg frá

¹¹ Eg brúki hugtakið ‘fíggjartænastrætur’ um tað, mvg-lógin nevnr “Banka-, sparikassa- og fíggjarvirkssemi.” í § 2, stk. 3, litra j.

¹² Eg byggi her á subsumptión. Hetta er einasta metóða, ið eg lærði á grundútbúgvingini í jura. Fatanin er, at í lóg taka vit støðu við at halda saman jus og faktum. Jus kann bítast í lógfaktum og lógfylgju. Lógfaktum er ‘um tað og tað’, meðan lógfylgjan er ‘so tað og tað’. Til dømis: um fólk eru 67 ár ella eldri (lógfaktum) fáa tey pensjón (lógfylgja). Kemur nú ein 70 ára gomul kona at biða um pensjón, er ‘70 ár’ faktum í sakini. Við at halda saman lógfaktum (67 ár ella eldri) við faktum (70 ár) fáa vit lógfylgjuna (pensjón) og subsumera, at konan fær pensjón. Biður ein 50 ára gamal um pensjón, verður lógfylgjan ‘ongu pensjón’.

skipunum¹³. Skipanin í lógini fellur tí best í rættlag, um neyðugar telduveitingar til mv-g-frítiknar fyrítøkur á sama hátt (analogt) verða frítiknar. Soleiðis sigur ES-dómstólurin í SDC-sakini: “Begrebets betydning må følgelig klarlægges ud fra den sammenhæng, hvori det indgår, og under hensyn til opbygningen af sjetten momsdirektiv (dom sag 173/88 Henriksen).”

Í staðin velur sorinskrivarin at leita eftir viljanum hjá lóggeva. Hetta førir sorinskrivarann umvegis¹⁴ til tann sera virkna og lógskapandi dómstólin hjá ES.

ES-dómstólurin leggur í sínum dómi, *SDC-dóminum*, dent á eina røð av fyrilitum:

- fritagne transaktioner er defineret på grundlag af arten af de leverede tjenesteydelser (premissur 32)
- ydelse og formidling af lån skal forstås bredt (premissur 34)
- yderens retlige form er uden betydning (premissur 35)
- elektronisk eller manuelt uden betydning (premissur 37)
- hvis ydelserne udelukkende var bestemt til slutkunder, ville betemmelsen blive begrænset (premissur 56)

Hesi fyrilit føra til niðurstøðuna, at faktum E kann føra til somu lógfylgju sum faktum F, um:

- ydelserne, set under et, udgør en særskilt helhed, der opfylder de specifikke og væsentlige funktioner for en ydelse som beskrevet i direktivet. National ret skal navnlig undersøge omfanget af datacentralens ansvar over for pengeinstitutterne, omfatter det blot tekniske aspekter eller transaktionernes specifikke og væsentlige elementer? (premissur 66)

Hetta er dómalóg. Sera grundiga byggja ES-dómaramir á tey atlit, teir finna í lóggávuni og eldri dómum. Trupulleikin er bara, at tað er dómstólurin hjá einum samveldi, sum vit ikki vilja vera limir í, ið skapar lóg á henda hátt. Okkara egni dómstólur vísir til úrslitið í tí fremmanda dóminum, uttan sjálvur at meta um grundgevingarnar ella sjálvur at greiða frá treytunum.

¹³ Sí mv-g-lóg § 12, stk. 1, litra i og k. Sama er við tíðindabløðum, sí § 12, stk. 1, litra h.

¹⁴ Føroyski lóggevin verður hildin ikki vilja vera í ósamsvari við donsku fyrimyndina, sum so aftur verður hildin ikki vilja vera í ósamsvari við ES-fyrimyndina.

Hóast sorinskrivarin roynir at finna skil á, hvat ‘man har villet lovgive’, so er talan um eina nýggja reglu, ið sigur:

E -> ÷ M (lógfaktum E, lýst í nevndu premisum, førir við sær lógfylgjuna ‘minus mvg’)

Men meðan ES-dómstólurin ikki smæðist at skapa nýggja reglu, roynir sorinskrivarin at finna fram viljan hjá einum lóggeva. Trupulleikin er bara, at lóggevin allarhelst ikki hevur hugsað um spurningin.

Mátin hjá tí danska-føroyska dómáranum er tað, vit kunnu nevna allógarfatan ‘code-based’, meðan hátturin hjá ES-dómstólinum kann kallast felagslógarfatan ‘common law-based’. Munurin er, at okkara dómárar royna at finna loysnina í lógini ella viðmerkingunum, sjálvt um hetta ofta er reinur heilaspuni, meðan ES-dómáranir ikki skava útyvir, at teir gera lóg á, har ongin tinglóg er, ella hon er ógreið.

Áðrenn vit taka upp annan tått, og betur leggja í minni, er vert at minna á, at dómálóg er á fleiri økjum:

- har als ongin tinglóg er
- har ivi ella glopp eru í tinglógini
- har ivi ella glopp eru í stjórnarlóg

4. 0 Danska Fordømið

Non exemplis sed legibus judicandum est
*Lógbók Justinians*¹⁵

Danska lóg og Norska log vóru tvær savnslógir (kodifiseringar), sum komu ávíkavist í 1683 og 1687. Christian kongur V lýsti savnslógirnar sum einaveldiskongur bæði í danska og norska ríkinum. Hesar lógir settu við fyrimynd í gomlu eysturrómversku regluni forboð ímóti, at sakførarar førdu fram dømi úr eldri dómum. Danski hægstirættur, ið Griffenfeld stovnaði í árinum 1661, skuldi ikki bindast av eldri avgerðum, einans lógin var bindandi, dómárar vóru bert avgerðir í einstøkum førum, ikki fyrimyndir fyri framtíðar dómum.

¹⁵ Siterað hjá m.a. Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 144. ‘Ikki eftir fordømi, uttan heldur eftir lóggávu (skalt tú døma).’

Orsökkin er uttan iva partvís ynski um at megna at lóggeva um alt, men helst fyrst og fremst viljin at handla vilkárligt, kunna gera mun á monnum. Hetta hongur eisini saman við læruni um, at kongur er ófeilbarur, at kongur hevur alt vald, ikki bert lóggevandi og dømandi, men eisini at vísa náði og veita undantøk (dispensatión) frá lógum og dómum. Einaveldið vildi ikki hava rættarskipan, ið samskipaði, greinaði ella skapti lógina. Við Norsku lóg og seinni donsku dómstólinum kom ‘non exemplis’ meginreglan til Føroya.

4.1 Donsk fordømlæra

“Der gælder i almindelighed vistnok for mange dommere, at afgørelser, som er mere end 5-10 år gamle, under alle omstændigheder, og uanset om retstilstanden i lovgivningsmæssig henseende ikke siden er ændret, vil blive betragtet som kun lidet anvendelige præjudikater.”

Stuer Lauridsen¹⁶

Síðani Struensee, tann progressiva læknan, sum í heimildarloysi framdi radikalar liberalar broytingar í Danmark 1770-71, er tað ikki longur forboðið at vísa til dómar, men tann gamla fatanin hongur við hjá tí gamla dómstólinum.

Sjálvt Torben Jensen, hægstarættardómari, kemur í bók síni um hægstarætt ikki nærri enn at siga, at “udtrykt på en anden måde, har afgørelserne i visse sager og i et vist omfang også betydning for fremtiden”.¹⁷

Eg havi sjálvur verið við at gera eitt dómssavn í tryggingarlóg¹⁸, men eftir fimm ára lestur veit eg enn ikki, um nøkur donsk fordømlæra er til, enn minni, hvat hon inniheldur. Teir flestu advokatar, eg kenni, nevna eina røð av U-nummum (síðutølum í Ugeskrift for Retsvæsen) í prosessskriftum sínum, men hetta tykist vera gjørt fyrst og fremst við úrslitinum fyri eyga, ikki lógini, sum dómurin lýsir hana.

¹⁶ Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 146.

¹⁷ Torben Jensen: Højesteret og Retsplejen 1999, s. 392. Sí eisini greinarnar hjá Torben Jensen: Domstolenes retsskabende, retsudfyldende og responderende virksomhed (U.1990B.441) og Kompetencen til at afgøre arbejdskonflikter på Færøerne (U.1988B.41)

¹⁸ Forsikringsretlige domme og ankenævnsafgørelser 1997.

Tá so lærubókin hjá mær sigur, at ‘mange dommere vistnok betragter nyere domme som noget anvendelige’, er heldur ikki gott at vita, hvat dómur hava at siga sum rættarkelda, sum lóg “...i visse sager og i et vist omfang...”

Tað tykir mær, at non exemplis-reglan er mistikin fyri at vera ein demokratisk grundregla um, at lóggáva ella regluskapan einans skal koma frá tinginum. Í veruleikanum er talan um eina einaveldisreglu, ið hevir til endamáls at loyva mismuni og tryggja eitt einstreingjað vald heldur enn valdsbýti.

Ein tann frægasta lýsing av donsku støðuni stendur hjá Peter Blume:

“Et præjudikat skaber således i mange tilfælde en ny regel, som altså ikke kommer fra Folketinget, der ellers for lovens vedkommende har denne kompetence. Dette er ikke nødvendigvis uproblematisk under et principielt perspektiv, men er i mange tilfælde en praktisk nødvendighed. Ved udstedelsen af generelle forskrifter såsom love er det ikke muligt at forudse alle de praktiske situationer, som reglerne skal anvendes i forhold til. Der må ske fortolkning og udfyldning, hvilket ej heller er ukendt for lovgiver... der jo i modsat fald vil kunne gennemføre generelle regler, som fører til et andet resultat.”¹⁹

Tá Stuer Lauridsen tosar um, at dómur halda sær eini 5-10 ár, hugsar hann helst um brotsdómur, skaðabótardómur og aðrar dómur, har úrslitið (revsingin ella endurgjaldið) er ein meting (skøn) grundað á fleiri ymisk atlit, ið øll broytast ymsar vegir við tíðini.

Tað, Peter Blume sipar til, eru ætlandi dómur sum Elektron-dómurin, har tað væntandi lógarfaktummið verður tulkað ella útfylt. Slíkir dómur eru lógskapandi. Vónandi halda dómstólarnir seg til sínar egnu ágerðir av slíkum slagi. Tá landsrætturin ella hægstirættur hava talað, mugu vit vænta, at ágerðin verður standandi til allar tíðir, ella í øllum førum so leingi sum figgjartænastur annars eru undantiknar mvg. Hevir Stuer Lauridsen hinvegin rætt viðvíkjandi teimum 5-10 árunum, ja so má tað vera skyldan hjá Tolli & Skatti 5-10 hvørt ár at roynd spurningin av nýggjum!

Samanumtikið kunnu vit siga, at donsk lóg hevir onga greiða fordømlæru.

4.2 Danskir dómur

¹⁹ Peter Blume: At finde ret s. 30-31.

“Højesteret er ikke nogen læreanstalt”
*Cosmus Meyer, hægstarættarforseti*²⁰

Danskir dómur hava innrættað seg eftir non exemplis-regluni í øldir. Tað er um at gera hjá dómstólunum, serliga hægstarætti, ikki at greiða frá, hvussu úrslitið er framkomið, ella hvønn almennan týdning dómurinn hevur.

Sum eitt dømi kann eg nevna, at eg á triðja ári í Kjøbenhavn skuldi skriva um ‘transport af entrepricekrav’. Serliga var tað um denunciatióin til alternativen adressat. Trupulleikin er hesin: Ein byggiharri skyldar byggimeistara fyri bygging. Byggimeistarin hevur sostatt eitt krav, sum hann síðani letur bankan hjá sær fáa veð í. Byggimeistarin letur nú undirveitararnar hjá sær fáa trygd í tí, sum loypur av hjá bankanum, veð í restkravinum ella sekundert pant. Fyri at veðrætturin skal galda mótvegis øðrum, skal hetta fráboðast. Spurningurin er bara – hvørjum? Byggiharrin hevur fingið boð um, at bankin hevur veð í øllum kravinum, og alt kravið skal gjaldast bankanum. Sjálvt um skuldarbrævalógin tosar um at boða debitor (byggiharranum) frá, er tað so ikki frægari, at boða bankanum frá? Hesin hevur umstøður at umsita pengarnar, og skal jú undir øllum umstøðum gjalda út restkravið.

Avgerandi danski dómurinn ljóðar soleiðis – hetta eru allir premissirnir viðvíkjandi lógarspurninginum.

U.1979.357 H

Dommerne Tamm, Helga Pedersen, Thygesen, Høeg, Torben Jensen, Bangert og Weber

Efter modtagelsen af underretning om, at Flemming Strøbæk A/S havde transporteret hele enterprisesummen til banken, var amtsvejevæsenet uberettiget til at foretage udbetalinger af enterprisesummen til andre end banken. Som i dommen anført var selskabet efter underretningen til banken om, at kravet på 115.000 kr. af enterprisesummen var overdraget til indstævnte, afskåret fra at råde over dette beløb i forhold til såvel banken som amtsvejevæsenet. Det tiltrædes, at den stedfundne underretning til banken herefter opfylder de krav, som efter gældsbrevslovens § 31, stk. 1, stilles, for at overdragelsen til indstævnte kan have gyldighed overfor selskabets øvrige kreditorer. Dommen vil derfor være at stadfæste.

²⁰ Torben Jensen: Højesteret og Retsplejen 1999, s. 390, nota 47.

Av dóminum sæst ikki annað, enn at fráboðanin í hesum førinum kundi sendast bankanum, men hvørji krøv skulu lúkast, hvørja reglu byggir dómurin á? Tíbetur er tað so, at danskir dómáráar eisini virka sum teoretikarar, og danskir teoretikarar kenna sær afturhald, tá ræður um at skapa lóg. Tann sera gløggi Torben Jensen greiðir í eini teirri bestu lógargreinini, eg nakrantíð havi lisið, frá dóminum.²¹ Ummælið hjá honum fyllir knappliga 9 síður. Greinin er uppbygd júst sum ein góður, klassiskur dómur frá House of Lords ella øðrum common law dómstóli.

Fyrst greiðir Torben Jensen frá juridiska trupulleikanum: “Gældsbrevslovens §31, stk.1, som ved [overdragelse] kræver underretning... til vedkommende skyldner for at opnå beskyttelse mod overdragerens kreditorer, har voldt særlige fortolkningsvanskeligheder med hensyn til sikringsakten ved undertransport af tilgodehavender i entrepriserforhold.”

Torben Jensen greiðir nærri frá, hvussu vanligt er at skipa tílíkar transportir í byggivinnuni. Síðani viðgerð hann lógina. “Problemet er, hvor lempelig en fortolkning... kan anlægges vedrørende underretningens rette adressat ud fra reale hensyn bag § 31, stk.1... ensbetydende med “effektiv rådgighedsberøvelse” og ikke principielt afvigende fra de krav herom, som med forskellige variationer motiverer kvalificerende retspositioner inden for andre dele af civilretten, f.eks. ved håndpantssætning.”

Hví søgdu tit ikki hetta beinanvegin!? Her er ein dómari, ið *veit*, at hann ger á eina nýggja reglu innan karmarnar á lógøkinum annars. Men í dóminum frætta vit onki um hetta, tað er nú teoretikarin Torben Jensen, sum greiðir frá. Torben Jensen greiðir víðari frá, at gældsbrevsloven ikki er galdandi fyri krøv (fordringar), men verður brúkt analogt. Undan og eftir hesa tinglógina var vanlig á fatanin, at “det til beskyttelse af undertransporter var tilstrækkeligt, at noteringen blev foretaget af den, til hvem hovedtransporten var udstedt.” Men síðani kom dómurin U.1961.66H, sum avgjórði spurningin beinleiðis eftir § 31 í skuldarbrævalógini, og vrakaði fráboðan til høvuðstransporthava (bankan). Torben Jensen kritiserar tann dóm in millum annað við at siga “[muligvis] udtryk for en konkret bevisvurdering af indgåede aftaler.”

Torben Jensen viðgerð hareftir tveir dómárár eftir U.1961.66H, harav annar gekk í móti tí dóminum. At enda viðgerð hann U.1979.300H og 1979.357H,

²¹ U.1979B.209.

tann seinni er tann omanfyri nevndi, sum loyvir fráboðan til høvðustransporthava (bankan). Torben Jensen greiðir frá teimum ‘reale hensyn’, sum føra til loysnina og avmarkar dómin (‘distinguishes’).

“[E]n formålsfortolkning, hvis eneste kriterium er effektiv rådgivelsesberøvelse. Når det samlede arrangement er tilrettelagt på en sådan måde, at denne betingelse er opfyldt, og det tjener et i byggeriets interesse loyalt formål, er underretning til hovedtransporthaveren den relevante sikringsakt... Det må imidlertid fremhæves, at den fastslåede regel alene angår undertransporter i entrepriseforhold... Der er ikke taget stilling til fortolkningen af gældssbrevlovens § 31, stk. 1 på andre retsområder”

Til mína stóru gleði síggi eg, at Torben Jensen viðgongur, at talan er um “den fastslåede regel”, sum hann og hinir dómarnir gera á út frá teimum fyrilítum, sum lógin annars brúkar. Hann greiðir eisini væl og virðiliga frá hesum nýggja lógarfaktum, samstundis sum hann avmarkar seg til tann fyrilagda spurningin. Arbeidslagið tykist vera tað sama sum hjá ES-dómstólinum og øðrum common-law kendum dómstólum.

Trupullein er bert, at ongin ánar, at so nógv lá aftan fyri orðingina hjá hægstarætti, og ongin veit, um hinir dómarnir vóru samdir við Torben Jensen í øllum teimum 9 síðunum, sum ikki komu við í sjálvan dómin. Vit kunnu siga, at danskir dómur á pappírnum eru ‘code-based’, meðan teir innantanna eru ‘common law-based’.

4.3 *Donsk Teori*

“Den herskende ordning er i dansk retsvidenskab, at især Højesterets afgørelser skal tillægges betydelig virkning som kilde ved den teoretiske fremstilling.”

Stuer Lauridsen²²

Donsk teori manglar alt tað smædni, sum dómarnir hava. W.E. von Eyben sigur, eitt nú: “U 1991.121 har med rette...”²³. Hvussu kann ein teoretikari konstatera, at dómstólarnir hava avgjørt ‘med rette’? Dómstólarnir hava altíð ‘rætt’ á tann hátt, at dómarnir verða framdir, men so kann ein og hvør

²² Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 144.

²³ Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 76.

halda nakað annað og mæla til eitt annað úrslit í seinni ella hægri dómi ella lóggávu.

Stuer Lauridsen sigur um ein dóm, at “UfR 1974, s. 775 s. [er både] unik og retsskabende[, dommen] var afsagt af Københavns Byrets 10. afd.”²⁴ Men, hann sigur ikki, hvør lóggævur dómari, ella hvørjir teir báðir leiku dómsmenninir vóru. Hetta sæst heldur ikki í privata dómasavninum Ugeskrift for Retsvæsen. Í dóminum eru teir triggir dómarnir samdir um, at tað var revsivert, at eitt blað almannakunngjörði eitt ‘nakið bílæt’ av eini kvinnu, sum nýliga varð myrd. Dómarnir vóru tó ósamdir um, hvørt fongsulsrevsingin skuldi vera treytað. Tað hevði verið áhugavert at vitað, um lóggævi dómari síðani er vorðin dómari í hægstarætti ella kanska fulltrúi í vejdirektoratet.

Tað er fyri mær sera lægið, at dómarnir, sum eru “retsskabende” skulu vera ónevndir, meðan teoretikarnir skulu vera kendir, ongin hevði nevnt bókurnar hjá von Eyben og Stuer Lauridsen bara við ISBN-nummari.

5.0 Øvugt dømi

5.1 *Danir lesa common law*

“Muligheden for at adskille de foreliggende sagers faktiske (og retlige) omstændigheder fra hverandre – to distinguish – forøger sammen med fortolkningsmulighederne vedrørende præmissers ratio decidendi rettens muligheder for at fravige et ellers for så vidt relevant præjudikat.”²⁵

“»Distinguishing«. Det står lige fast, at nordiske domstole ikke føler samme respekt for tidligere retsafgørelser, som de engelske retter gør. Disse domstole klarer sig imidlertid ofte ved at finde frem til nok så hårfine forskelle over for tidligere retsafgørelser, ved »distinguishing«... iøvrigt er [traditionen ikke så urokkelig som tidligere jfr. Wilberg i TFR 1967 og Eckhoff 1987.]”²⁶

Danskir teoretikarar tykjast allir vita øtiliga nógv um common law. Tað løgna er bara, at teir annaðhvørt ikki vísa til keldur ella bert vísa til aðrar

²⁴ Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 148.

²⁵ Preben Stuer Lauridsen: Om ret og retsvidenskab 1992, s. 145.

²⁶ W.E. von Eyben: Juridisk Grundbog, Retskilderne, 5. udg 1991, s. 77.

norðurlenskar teoretikarar. Stuer Lauridsen brúkar fyri ein part nett sama orðalag sum Ross²⁷. Ross hevur í síni bók eina tað bestu frágreiðingina, danskir lógkønir hava skrivað um common law, og hann man enntá hava lisið nakað av common law sjálvur.

Fatanin hjá Ross og hinum er henda: hjá okkum er ikki neyðugt at virða ein eldri dóm, hjá teimum er tað, men teir ‘distinguisha’ bara (skilja ímillum) og gera so akkurát sum tað passar teimum.

Men hetta er ein misfatan. Fyri tað fyrsta ber illa til at skilja ímillum meira enn eitt vist. Um pengastovnarnir ikki nýttu Elektron í felag, men brúktu fleiri ymisk virki, so bar neyvan til at døma tey ymiskt. Tá dómarnir hevur valt sína fatan av, hvat lógin sigur um ‘elektroniskar tænarar til figgarstovnar’, ber neyvan til at finna nakran týðandi mun á ymsum telduvirkjum ella teirra tænarum. Fyri tað næsta haldi eg ikki, dómarnir, hvørki hjá okkum ella í common law londum, vilja døma eftir egnari vild, teir vilja fylgja lógini, eisini fordømunum.

5.2 *Stare decisis*

Enska fordømlæran er nakað sum niðanfyrir lýst²⁸.

Rættirnir (dómstólarnir) eru skipaðir í stig (hierarki). Hægri rættur bindur altíð lægri. Dómstólar á sama stigi binda ikki hvør annan, men verða tó ofta virdir. Hægsti rætturin bindur ikki seg sjálfan, men broytir ikki lættliga sínar egnu dómur. Dómur úr øðrum lögdomum binda ikki, men kunnu vera ‘persuasive’, kunnu leggja lag á. Bert neyðugar dómgrundir binda. Hesar nevnast *ratio decidendi* (orsøkir avgerðanna). Viðmerkingar framíhjá binda ikki, men kunnu vera vegleiðandi. Hesar nevnast *obiter dictum* (sagt so hisinni). Vit kundu skilt ímillum orsøkir og framíhjá.

“Suppose that in a certain case facts A, B and C exist; and suppose that the court finds that facts B and C are material and fact A immaterial, and then reaches conclusion X... Then the doctrine of precedent enables us to say that in any future case in which facts B and C exist, or in which facts A and B and C exist, the conclusion must be X. If in a future case facts A, B, C and D exist, and fact D is

²⁷ Samber við Alf Ross: Om ret og retfærdighed 1971, § 17.

²⁸ Eg kom, so lögð tað ljóðar, upp í júst ‘stare decisis’ í faknum retslæra. Hóast tað ikki er nøkur dansk fordømlæra, ber tað til at koma upp í teirri dansku fatanini av teirri ensku. Eg fekk 9.

held material, the first case will not be a direct authority though it may be of value as an analogy.”²⁹

Glanville Williams

Hetta, at skilja hvat faktum er ‘material’ – *týðandi* – er tað lógkøn mugu duga. Í døminum eru fakta C og B *týðandi*. Øll onnur fakta *týdningsleys*. C og B eru lógfakta, sum eru til staðar í sakini. Ein og hvør, sum hevur verið til manuduktión, har juralesandi *gjøgnumganga sakir*, hava hoyrt tíma eftir tíma av irrelevantum fakta, tí juralesandi læra ikki at lesa dómur og finna *týðandi fakta*.

Í døminum hjá sorinskrivararum eru tey *týðandi fakta* lýst upp á tveir mátar; fyrru ferð: “ydelser, som leveres til færøske pengeinstitutter, og som er særskilte og er specifikke og væsentlige for pengeinstitutternes udførelse af momsfri ydelser til sine kunder”; seinnu ferð uttan orðið “særskilte”. Trupulleikin við orðingini ‘særskilte, specifikke og væsentlige’ er, at hetta eru abstraktiónir. Tað ber til at dedusera frá hesum orðum, og koma til ta niðurstøðu, at lógfaktum ‘elektroniskar tænastr til fíggarstovnar’ er umfatað av orðingini hjá sorinskrivararum. Men, vit kunnu ikki annað enn gita okkum til í ymsum førum, um ein itøkilig veiting er ‘særskilt, specifik og væsentlig’. Ein common law dómari hevði vanligu roynt at lýst lógfaktum bæði á høgum og lágum abstraktiónsstigi, bæði alment og itøkiligt við dømum.

Serliga viðvíkjandi lógdøminum er tað áhugavert, at tað eru nógv tíggjútals common law lógdømi ella lógdømi ávirkað av common law.³⁰ Í bretsku oyggjunum eru í øllum førum England (og Wales), Skotland, Norðurírland, Írland, Man, Jersey og Guernsey egin lógdømi. Allir teir 50 statirnir í USA eru egin lógdømi, umframt at samveldið er eitt lógdømi. Teir canadisku provinsirnir, teir australsku statirnir, fyrrverandi og núverandi hjáland og atland hjá Bretlandi og USA, alt frá Cayman Island til Suðurafrika eru common law lógdømi ella merkt av common law. Hetta merkir, at lógekøin í common law sera ofta finna fleiri ymsar fremmandar dómur at sambera við.

Hyggja vit aftur at Elektrondøminum, so sigur Joen H. Andreasen: “må det have formodningen imod sig, at man har villet lovgive i strid med direktivet”. Common law lógekøin kunnu nú spyrja:

1. Er ‘man’ danski ella føroyski lóggevin ella báðir?

²⁹ Glanville Williams: Learning the Law, London 1982.

³⁰ Skotland, Suðurafrika og Louisiana byggja á civila savnslóg, men eru ávirkað av common law.

2. Er talan um eina neyðuga grundgeving fyri at náa fram til úrslitið?
3. Ella er tulkningin/útfyllingin av mvg-lógini nóg mikið, so ‘formodningsreglan’ bert er ein viðmerking framíhjá?
4. Heldur sorinskrivarin, at henda ‘formodning’ er almenn, ella bert viðvíkir mvg-lógini?
5. Taka teir hægru dómstólarnir undir við hesi regluni?

Alt eftir, hvat svarið er, kann ‘formodning imod direktivstridighed’ vera tann almenna reglan, sum almennir stovnar í Føroyum hava skyldu at brúka, tá teir tulka eina føroyska lógáseting, sum hevur ES-uppruna – ella fara í gloymiskuna. Tíverri sigur sorinskrivarin onki, sum leiðir okkum nærri einum svari upp á omanfyri nevndu spurningar. Ein common law dómari hevði neyvnan latið høvið gloppið sær av hondum.

6. 0 At rætta lóg

“men í 1617 verður víst til eldri tingbók, har dómur frá 1557 sigst at vera innskrivaður. Eldri tingbók er nevnd fleiri ferðir í [elstu varðveittu] tingbók.”

*Hans Jacob Debes*³¹

Beint undir vindeyganum, har grundlógarskrivarin sat í Skansapakkhúsinum í Tinganesi í Havn, sat lógrættan (lógrætturin)³². Eg skal ikki taka breyðið úr munnum á søgufólkinum, men geri her ein stuttan samandrætt av, hvussu eg haldi, teir hava rættað lóg á hesum stað.

Gamla stjórnarskipan Føroya bygdi á lógarraði og valdsbýti. Lógarraði merkti, at viðurskifti manna skuldu grundast á kendar lógir, bæði eldri norskar og føroyskar dómar. Vatnrætt valdsbýti var millum vártingini og lögtingið. Loddrætt valdsbýti var millum altingið og lógrættuna. Á altingi røddu menn um almenn viðurskifti og samtyktu nýggja almenna lóg, til dømis kristindómin og sáttmála okkara við kongin í Norra. Í lógrættuni *rættaðu teir lógina*. Nevndarmenninir (tingmenn) úr sýslunum valdu lógrættumenninar, tólv til hvørja sak, men hesir tólv skuldu ikki vera úr somu sýslum sum partarnir. Møguliga hava fleiri tilíkar lógrættur sitið í senn, tí mál kundu skjótast inn fyri lögtingið frá øllum vártingunum. Ristingarnar í Tinganesi týða upp á, at fólk sótu um fleiri ávís støð har úti.

³¹ Hans Jacob Debes: Føroya Soga 3, 1995, s. 42.

³² Hans Jacob Debes: Føroya Soga 3, 1995, s. 42-43. Sámal Petersen hevur gjørt rannsóknir Úti í Havn og almannagjørt rit í Fróðskaparriti bind 20.

At rætta lógina tykist byggja á eina sera gamla fatan, felags fyri mangar mentanir, at eitthvat kann vera rangt ella rætt (nú: krókut ella beint). Tá eitt mál varð gjørt av á rangan hátt eftir lóg á vártingi, skuldi løgrættumenn rætta málið. Tá lógin sjálv var rong, skuldi løgrættan rætta lógina. Á henda hátt tillagaðu teir snildisliga norskar lógir til føroysk viðurskifti og lógsavnaðu móguliga summar dómalógir við viðtøku á altinginum – ‘sum lógbók tykkara sjálvs vátta áður’. Allir teir, á tingi vóru, lærdu lógina av hesum og mintust dømini, tá teir sjálvir skuldu døma á vártingi ella í løgrættuni.

Niðanfyri er eitt hugsað dømi um, hvussu Løgrættan starvaðist, og hvussu Elektron-málið hevði verið viðgjørt har. Greið fatan av lóg, av manglandi áseting, av at dømi úr øðrum londum vóru góð at kenna, men at Føroyar vóru egið løgdømi og land.

‘Nú var mál fyri um skatt, og vildi ein ikki gjalda, tí hann helt seg vera tiknan undan. Lógbókin var ikki eintýdd. Tá røddu teir um, hvat rættast var. Ein teirra mintist dømi av Gulatingi, har sama fall var tikið undan skyldu. Tá gjørdu teir á ta lóg, at hetta skuldi vera so eisini í hesum landi.’

6.1 Støða og Søga Føroya

“worr Lannd Fherrö”³³

Føroyar eru serstakt land, tvs. politisk eind á hægri stigi. Føroyar eru egið løgdømi. Eitt løgdømi er ein rættarlig eind, ein jurisdiktión. Frá upphavi vóru Føroyar eitt land við omanfyri nevndu stjórnarskipan. Seinni komu Føroyar undir norskt kongsvald, men vóru framvegis eitt land og løgdømi eftir míni bestu fatan. At føroyingar máttu ganga undir, at kongur hevði vald her, broytti ikki veruleikan við løgdøminum.

At Føroyar vórðu verandi og eru egið løgdømi sæst millum annað av, at kongur umtalaði Føroyar sum ‘vårt land’, at kongur um tað mundið var harri (drottin) í eini røð av ymsum londum. Kongur í Danmark, kongur í Norra, hertogi í Slesvik, sum samstundis var eitt danskt len, hertogi í Holstein, sum samstundis var partur av týska ríkinum. Í Føroyum hevði kongur vald

³³ Endurgivið hjá Joen H. Andreasen: Færøerne, í Dommeren i det 20. århundrede, s. 555 á s. 558.

sambært sáttmálakendari støðu³⁴. Hóast støðan til tíðir var ógreið, og kongur tók sær nógv vald, so vóru Føroyar kortini ongantíð innlimaðar og integreraðar í nakað annað land³⁵.

Meiri ítøkiliga hava lógir altíð skula verið lýstar í Føroyum fyri at fáa gildi her³⁶. Ein dansk lóg skal ikki bert lýsast her, men skal eisini eftir nýggjasta høvuðssáttmála okkara við ríkið – heimastýrslógini – viðmælast í Føroyum.

Í framløgu hjá grundlógarnevndini er løgðømisspurningurin lýstur soleiðis:

Dømi 3. Arbeiddsskaðar

Í dónskum – og føroyskum – rætti eru reglurnar um skaðabøtur (erstatning) fyri mesta partin dómararættur. Hetta merkir, at tað er í dómum at tær almennu reglurnar finnast. Sama ger seg galdandi, tá dómstólarnir avgera tulkingariva ella fylla út glopp í lóggávu.

Nú dettur ein maður í Nakskov, tá ið hann vaskar bil á einum bilverstaði, har hann starvast. Orsøkin er, at hann er í ov hállum skóm. Dansk hægstirættur avger, at arbeiðsgevarar hava ábyrgdina av, at arbeiðsfólkið er í fótgóðum skóm.

Sama hendur stutt eftir fyri ein mann, sum vaskar bil á einum verkstaði í Klaksvík. Føroya Rættur dómir nú arbeiðsgevaran eftir teirri reglu, sum hægstirættur hevur gjørt á, tí dómarin metir seg bundnan av hægstarætti.

³⁴ A. Geater & C. Crosby: Self-determination and Sub-sovereign Statehood I FLR (2001) 34.

³⁵ Eftir friðin í Kiel viðurkendi okkara kongur, at svenski kongurin nú var kongur í Norra, men afturfyri varveitti okkara kongur valdið her. Dansk kongurin gjørdist samstundis hertogi í Lauenburg, sum hann fekk við at makaskifta teir svensku partarnar av Pommern, ið svenski kongurin læt tí danska fyri Norra. Allar hesar avtalur kunnu kennast at vera heimildarleysar í okkara tíðum, men soleiðis var tá – kongur var persónliga suverenur.

Ein avgerandi spurningur eftir friðin í Kiel er, hvørt Føroyar antún sum land tá vórðu loystar frá norska ríkinum, men tó varðveittu somu norsku-donsku kongsættina, ella tað norska ríkið einans læt frá sær landaøki (tað landið, sum nú rópar seg “Norge/Noreg”) og tí framvegis er til sum Føroyar og Grønland (og fyrr eisini Ísland). Sjálvur helli eg til tað fyrra sjónarmiðið, meðan mín kæri vinur Zakarias Wang heldur seg til tað seinna.

³⁶ Sí Lógbók fyri Føroyar, I. bind 1992, s. 6.

ER HETTA RÆTT ?

A. Tá lógir skulu kunngerast fyri at fáa gildi, eiga prinsipiellir dómar ikki eisini at verða almannakunngjördir?

B. Tá danskar ríkislógir skulu kunngerast í føroyska kunngerðarblaðnum fyri at fáa gildi, eiga so ikki eisini dómar, sum leggja skyldur á føroyskar arbeiðsgevarar, at verða kunngjördir?

C. Tá danskar lógir bert fáa gildi í Føroyum, um løgtingið samtykkir ríkislógartilmæli, eiga danskir dómar ikki eisini bert at fáa gildi, um føroysku dómstólarnir meta, at reglan er hóskandi til føroysk viðurskifti?

Eftir míni fatan er svarið uppá spurning C, at ongin dómur er bindandi í Føroyum, fyrr enn viðkomandi dómstólur hevur tikið støðu í einum føroyskum máli. Hetta er galdandi tað sama, um dómstólurin eisini dómir í donskum málum sum eystari landsrættur og Hægstirættur gera.

6.2 Elektron-dómurin hjá sorinskrivaranum

Sorinskrivarin sigur í elektrondóminum, at:

- Det må have formodningen imod sig, at man har villet lovgive i strid med direktivet, hvilket der heller ikke er holdepunkter for.

Við hesum ásetur sorinskrivarin, at tað skal prógvast, at Føroya Løgting ikki ætlaði at lóggeva í stríð við ES. Tað kann eftir míni fatan ikki vera rætt at gera á slíka grunareglu (formodningsregel).

- Uanset at Færøerne som stående uden for EU ikke er underkastet EU-retten, og at færøske borgere således i modsætning til borgere i EU-landene ikke kan påberåbe sig EU-retten direkte, findes EU-dommen i SDC sagen derfor at måtte tillægges afgørende betydning for nærværende sag.

Orðið “derfor” vísir aftur til nevndu grunareglu. Hetta er eftir míni bestu fatan skeivt. SDC-dómur hevur ikki týdning fyri føroyska lóg, tí tað ikki eru “holdepunkter” fyri at Føroya Løgting vildi lóggeva ímóti ES. SDC dómurin hevur týdning, tí hann er ein vælargumenterað støðutakan hjá eini aðrari rættarskipan, sum vit kunnu læra av.

- Hertil kommer, at der heller ikke efter ordlyden af det mellem Skatteministeriet og SDC uden forbehold indgåede forlig er grundlag for den af sagsøgte hævdede opfattelse, at afgiftsfritagelsen for SDC alene var baseret på 6. momsdirektiv og ikke den danske momslov.

Her meini eg at sorinskrivarin fer heilt skeivur. Eitt ‘mellem Skatteministeriet og SDV indgået forlig’ kann ikki á nakran hátt binda ein føroyskan (ella danskan) dómara.

- Den omhandlede bestemmelse i den færøske momslov må derfor fortolkes i overensstemmelse med EU-domstolens afgørelse i SDC-sagen.

Sannførslan omanfyri er, eftir míni fatan, skeiv og kann ikki leiða fram til hesa niðurstøðu, at mvg-lógin ‘må fortolkes i overensstemmelse med SDC-sagen’.

6.3 *Elektron-dómurin* hjá eystara landsrætti

Omanfyri havi eg kritiserað dómin hjá Joen H. Andreasen í Elektron-málinum. Dómurin var kærður fyri eystara landsrætt, fimtu deild. Dómarnir Knud Knudsen, Aamand og Rosenløv dømdu. Niðanfyri eru premissirnir úr dóminum endurgivnir.

“Landsrettens bemærkninger

Efter bestemmelsen i § 2, stk. 3, litra j., i den færøske momslov, lagtingslov nr. 136 af 8. september 1992, er følgende ydelser fritaget for afgift:

“Bank- og sparekasse samt finansieringsvirksomhed. Afgiftspligtig er dog udlejning af bankbokse.”

Af bemærkningerne til § 2, stk. 2, fremgår, at elektronisk databehandling er omfattet af lovens hovedregel om afgiftspligt. Elektronisk databehandling omfatter efter bemærkningerne...

Den lovgivning, der blev indført ved lagtingsloven om moms, hvilede på tilsvarende dansk lovgivning. Ved lovens vedtagelse forelå det danske momsnavns afgørelse af 14. februar 1992,

hvorefter ydelser svarende til dem, denne sag drejer sig om, var momsbelagt. Det må derfor lægges til grund, at det var dagældende danske lovgivning med den på daværende tidspunkt kendte praksis, der blev indført på Færøerne.

Selv om bestemmelserne i den færøske momslov om afgiftspligtens omfang bygger på de fællesskabsretlige regler, jf. Lagtingslovens almindelige bemærkninger, er færøske myndigheder ikke bundet af EF-domstolens praksis, idet Færøerne står udenfor EU. I tilfælde, hvor en naturlig sproglig forståelse af en færøsk lovtekst ikke er i overensstemmelse med EF-domstolens praksis, skal den færøske lovtekst derfor – i mangel af sikre holdepunkter for det modsatte – lægges til grund. Da det i forarbejderne til den færøske momslov ikke er anført, at den fællesskabsretlige – herunder EF-domstolens – praksis skule være bindende for fortolkningen af den færøske momslov, er der ikke støtte for en fortolkning, der må anses for at stride mod lovens ordlyd. Hertil kommer, at den omhandlede bestemmelse i den færøske momslov ikke senere er blevet ændret.

Det er således ikke grundlag for at fortolke bestemmelsen... på anden måde end den, der følger af almindelig sproglig læsemåde. Herefter kan den virksomhed, som indstævnte udfører for færøske banker og sparekasser, ikke anses for omfattet af bestemmelsen.”

Dómurin fatar Føroyar sum egið løgdømi:

- Selv om bestemmelserne i den færøske momslov om afgiftspligtens omfang bygger på de fællesskabsretlige regler, jf. Lagtingslovens almindelige bemærkninger, er færøske myndigheder ikke bundet af EF-Domstolens praksis, idet Færøerne står udenfor EU.

Hetta haldi eg vera røttu fatanina av føroysku rættarstöðuni. Ikki bert tá ræður um ES-lóg, men sanniliga eisini danska.

Dómararnir vísa síðani á, at figgjartænastur eru undantiknar gjaldskyldu eftir ásetingunum, men elektronisk telduviðgerð er gjaldskyldug – eftir viðmerkingunum. Um gráa økið millum figgartænastur og elektroniska telduviðgerð siga dómararnir:

- Den lovgivning, der blev indført ved lagtingsloven om moms, hvilede på tilsvarende dansk lovgivning. Ved lovens vedtagelse forelå det danske momsnavns afgørelse af 14. februar 1992, hvorefter ydelser svarende til dem, denne sag drejer sig om, var

momsbelagt. Det må derfor lægges til grund, at det var dagældende danske lovgivning med den på daværende tidspunkt kendte praksis, der blev indført på Færøerne.

Her ger dómstólurinn eftir míni fatan trý mistøk. Fyri tað fyrsta verður hetta gráa økið einans lýst sum “ydelsir svarende til dem, denne sag drejer sig om”. Fyri tað annað siga teir, at tað er “dagældende danske lovgivning med den på daværende tidspunkt kendte praksis, der blev indført på Færøerne”. Hetta tykist vera tann øvugta fatan av tí, teir siga um ES-lóg. Fyri tað triðja geva teir seg undir, at ‘det danske momsnavn’ bindur eystara landsrætt.

Síðani leggja dómarnir afturat:

- I tilfælde, hvor en naturlig sproglig forståelse af en færøsk lovtekst ikke er i overensstemmelse med EF-domstolens praksis, skal den færøske lovtekst derfor – i mangel af sikre holdepunkter for det modsatte – lægges til grund. Da det i forarbejderne til den færøske momslov ikke er anført, at den fællesskabsretlige – herunder EF-domstolens – praksis skule være bindende for fortolkningen af den færøske momslov, er der ikke støtte for en fortolkning, der må anses for at stride mod lovens ordlyd.

Her meti eg eisini, at dómarnir fara av leið. Eg haldi ikki, at “naturlig sproglig forståelse” hevur nakað við mv-g-lógina at gera. Talan er um eina sera tekniska lóg, har eitt ivamál er: vit kenna T, og vit kenna F, men E er ivasurningur. Tað ber ikki til at spyrja ein málkønna, hvat mv-g-lógin sigur um ‘elektroniskar tænarar til figgjarstovnar’, tí mv-g-lógin *sigur onki* um tann spurningin. Talan er meiri um at fylla út lógina enn at tulka hana. Tí er tað ikki málsliga, men innihaldsliga, materiella, fatanin, sum umræður.

Landsdómarnir gera sína egnu grunareglu “i mangel af sikre holdepunkter for det modsatte” skal henda náúrliga málsliga loysnin vinna á ES-siðvenju. ‘Sikre holdepunkter’ kundu verið, at viðmerkingarnar til mv-g-lógina kundu havt sagt, at ES-siðvenjan skuldi vera galdandi fyri Føroyar. Avleiðingin er, at embætisfólk í føroysku aðalstýrunum kunnu í viðmerkingunum áseta, um ES-siðvenja ella einhvør onnur siðvenja skal binda landsrættin. Tað tykist mær sera ivastamt. um tað ber til stjórnarrættarlíga at binda seg til ávísa fremmanda tulkning, uttan kanska við millumlandasáttmála.

Samanumtikið loysir dómurinn ikki tulkningartrúppulleikan. Vit vita nú bert, at ‘ydelsir som i denne sag’ eftir einari ‘náúrligari málsligari fatan’ eru gjaldskyldugar. Í báðum førum er talan um abstraktar grundgevingar. Vit fáa

ongu nærri vegleiðing um, hvat eyðkennir hesar tænar. Vit fáa heldur onga ítøkiliga ábending um, hvussu vit finna ta natúrligu másligu merkingina.

6.4 *De Sententia Ferenda*

- Hvussu skulu dómur so skrivast? Nakrir skilnaðir.
 - Er talan um lógdóm?
 - Er ivi um tinglóg?
 - Er ivi um dómálóg?
 - Er ósamsvar í lóg?
 - Skal lógin tulkast?
 - Skal lógin fyllast út?
- Er talan um faktumdóm?
 - Hvat er lógfaktum?
 - Er lógfaktum tulkað?
 - Er lógfaktum fyllt út?
 - Er relevanta faktum lýst?
- Er talan um meting í dómi?
 - Hvørji fyrilit eru lóglig?
 - Hvagani stava fyrilitini?
 - Er støða tikin til øll framkomin fyrilit?
 - Hvussu skulu fyrilitini vigast?

Eg fá helst høvi aftur at greiða meiri frá, hvussu eg haldi dómur skulu skrivast. Men til endans í hesi grein nøkur hóvsom orð um at rita dómur. Dómurinn má fyrst gera sær greitt, hvat slag av dómi hann skrivur. Talan er í øllum førum um trý sløg av dómum. Ella rættari: triggjar dómætting, sum saktans allir kunnu vera í sama dómi.

Lógdómur eru teir dómur, ið skipa, tulka ella skapa lóg. Elektróndómurinn er dómi um ein slíkan. Reglan er ikki greið. Dugnaligir lógvænir kunnu føra fram skilagóð sjónarmið fyrri fleiri rímligum loysnum, sum eru *møguligar tulkningar*. Men dómurinn *rættar* lógina við at velja eina tulkning, sum gerst *rætta* tulkningin. Hesum valinum má hann gjølla grundgeva fyrri.

Í lógdómi er týðandi at vísa á í premissunum, at *nú tekur dómurinn stóðu í lóg*. Tá Dómurinn viðvíkur lóg, er hann almennur. Kemur sama faktum fyrri aftur, má dómurinn antin døma á sama hátt ella boða frá, at hann broytir siðvenjuna. Lógdómur má gerast almennakunnugur. Sjálvt um dómurinn annars er ómetaliga lítið áhugaverdur, kann ein lógspurningur vera av týðningi. Hesin má lýsast týðiliga fyrri seg, og ikki vera goymdur ella

undirskiltur ella vera sagdur bert at galda fyri hetta ítøkiliga málið. Faktummið í lógdómi má lýsast nágreiniliga, so vit vita, hvat dómarnir tók støðu til.

Lógdómar kunnu vera av mongum sløgum. Onkur lógdómur kann vera heilt skakandi grundleggjandi. Men teir flestu einans tulka ella fylla út lógina í smáum. Elektrondómurinn er helst í so máta sera vanligur lógdómur.

Faktumdómur er vanligastu dómarnir og meginparturin av fleirtáttaðum dómum. Faktumdómurinn tekur støðu til, hvat *faktiskt* er hent ella er rætt. Hvør segði satt, var nakar feilur, hvørjar vørur selur Elektron? Vanliga er tá ongin trupulleiki at gera málið av, tí lógin er greið. Sigur lógin, at tann, ið drepur annan skal revsast við fongsli, er tað lætt at revsa, tá støða er tikin til faktum – hevur tann ákærði dripið? Flestu revsimál, inkassomál, o.t. eru faktummál burturav.

Men dómarnir má gera sær greitt, hvat lógin sigur. Hann má greiða frá, hvønn spurning lógin spyr, hvat faktum, hon krevur. Hann má vísa á júst somu lutir, sum danski umboðsmaðurin hevur kravt av fyrisingini, og sum nú eru at finna í fyrisingarlógini. Tá dómarnir so ger, fær hann ofta høvi at greiða frá, hvussu lógin vanliga verður tulkað, hann fær høvi at taka undir við lærubókunum ella leiðbeina tær, hann fær høvi at greiða vilstum almennum myndugleikum frá røttu lógartulkingini.

Faktumdómur krevur sostatt, at dómarnir annaðhvørt lítur á sera væl kenda lóg (sum í inkassomálum) ella grundar dómin á sama nágreiniliga hátt sum góðir fyrisingarstovnar. Er dómarnir, sum ynskiligt er, umtóktur og virdur, fáa júst grundgevingar hansara týðning fyri virksemini hjá øðrum almennum stovnum, fyri virksemini hjá lærarum í lóg og fyri almennum lógfatanina.

At enda eru metingardómar. Revsingin í brotsdómi ella endurgjaldið í skaðabótadómi eru dømi um metingar. Eisini á hesum økinum er týðandi, at dómurinn er greiður og væl skipaður. Besta leiðin at ganga man vera tann, sum danski umboðsmaðurin hevur víst á, og sum er at finna í fyrisingarlógini og tilmælum hansara. Dómarnir má serliga skilja, at munur er á støðutakan í einstökum máli og støðutakan til, um eitt ávíst fyrilit (kriterium) er lógligt. Munur er á at víga fyrilitini í einstökum máli og at greiða frá, hvussu tey í slíkum málum skulu vígast.

7.0 Niðurstøða

Í Dómarabókini stendur um Deboru, at “til hennara komu ísraelsmenn við rættarmálum sínum.” Tað er týðandi, at føroyingar fara til rættarskipanina við sínum rættarmálum og har fáa ikki bert loysnina á einstaka málinum, men eina rættvísa loysn á viðkomandi lógarspurningi. Verandi støða, har lógarspurningar vera viðgjørdir í fjølmiðlunum ella í einstøkum kanninum, er ikki nøktandi. Okkum vantar dómstólar, ið taka støðu, og í einum lítlum landi eru fleiri ivamál at taka støðu til.

Mótstøðan ímóti fordøpum er grundað á fordómar, misskiljingar og treyða (inerti) í eini rættarskipan og frálæruskipan, ið ongantíð er sloppin undan arvinum frá einaveldinum.

Veruleikin er, at fordømi eru líka so týðandi í donskum rætti sum øðrum rætti – munurin er bara, at danskir dómáttarar duga verri at orða fordømi. Í føroyskari lóg kunnu fordømi einans vera meiri týðandi, tí fleiri hol, mótsagnir og ósamsvar eru at finna í føroyskari lóg. Serliga er hetta so, tá vit viðurkenna, at ongin danskur dómur er bindandi í føroyskum viðurskiftum, fyrr enn dómstólarnir í sínum starvi sum *føroyskir dómstólar* hava tikið støðu til hansara.

Lógin skal rættast, og tað týðningarmesta hjá lógrættu er nú eins og áður at duga á at skyna og skilja ímillum. Eins og ta ferðina Brúsajøkil sammetti Ásbjørn við tann gríma katt:

Til tess svaraði Ormar sterki,
ilt er skap at eggja:
Vit skulum ikki Ásbjørn prúða
javnt við kattin leggja.
Úr Brúsajøkils kvæði